

SON BAHAĐIRLAR ÜLKESİ

TOPRAK ANA GİBİ

Mayıs'ta ot biçimine geçildi. Bu işin altından kendi çalışanlarımızla kalkamazdık. Ürünü top lamak için tüm avul halkını seferber etmemiz gerekirdi. Kırac, verimsiz kaya doruklarından inen dağlılar, aşağıdaki tarlalarda gündelikçi olurlardı.

Ele avuca sığmayan oğlağımla gezerken köy çocuklarının arkamıza takılmalarından hoşlanıyor dum. O sırada havayı şarkılar, ayakların yeri döven sesleri, el çırpınların alkışları, neşelenen insanların haykırışları dolduruyordu. Kadınlar otları biçer, erkekler güneşte şimşek gibi parıldayan tırpanları biler lerd. Yorulmaya yer yoktu. Bununla birlikte annemle benim birlikte geldiğimiz yerde dinlenme komutu verildi. Herkes yere oturup boza içti.

Şakalaşmalardan, gülüşmelerden sonra gün batımında biçiciler, saatlerce süren ağır çalışmanın ardından evlerine dönüş yolunu tuttular. O günün işi daha bitmemişti. Uzaktaki evden, çok sayıda gırtlaktan çıktığı belli olan bir şarkı sesi kulağıma çalınıyordu. Avulda büyük bir toy hazırlanıyordu. Yo rulmak nedir bilmeyenler tıka basa yiyecekler, oynayacaklar, eğleneceklerdi. Çalgı sesi giderek daha güçlü duyuluyor, gülüşmeler, çığlıklar işitiliyordu.

Gecenin koyu karanlığı, sonunda sessizliği getirdi. Ne var ki, tan yeri ağırırken müezzinin yük sekten gelen sesi duyuldu. Namaz kılmak üzere camiye giden yaşlı erkeklerin nalın tıkırtıları biçicilere yoğun bir gün başladığını duyurdu.

Ağustosta olgunlaşmış ekinlerin biçimine geldi sıra. Tarlalarda seki biçimindeki demetler yığılıp kaldırılınca **Kua** adlı dağ avulundan gelme Hadi'mizin büyük günü geldi çattı. O ne atılğan, ne yırtıcı bir kadın işçiydi Tanırım. Ekin biçme, başak toplama, demet bağlamada onunla yarışabilecek ne tek bir kadın ne de erkek vardı. Arkadaşlarını kısa sürede geride bırakır, çoğu kez tarlada tek başına çaba harcardı. Kimi yaz akşamları iş dönüşü Hadi'nin çevresinde gizemli bir koşuşturma olduğunu hatırlıyorum. Çünkü sabahleyin tek başına girdiği tarladan iki kişi olarak çıkmıştı. Toprak ana gibiydi. Kimsenin yardımı olmaksızın bir demetin ardında doğurduğu bebeğini bohçaya sarıp eve götürüyordu. Küçük yavruyu nerden aldığı merak eder, sorardım. O, **ekin biçerken yerde, samanların arasından, yuvasındaki bir kuş veya tavşan yavrusu gibi başını çıkardı** çıktı deyip gülerdi. İşçiler de **peki, dikkat etmezsen onu ezip öldürmez miydin** diye sorarlardı. Hadi ise sakın bir tonda **evet evet ara sıra öyle kazalar yaşanır**sa da **kısa sürede yenisi çıkar karşına** der, birlikte kıkırdarlardı. Ondan sonra ben annemin başına dert açar, benimle birlikte uzak tarlalarda, ekinlerin arasında küçük çocuk arayıp bulması için üstelerdim. Ancak yalvarışlarım hep yanıtız kalırdı. Hadi, yıllar içinde tarlalardan birkaç bebek daha getirmişti.

Çalışanlar arasında Hadi'nin tartışılmaz bir yeri vardı. Kocası Ramazan da, evin yöneticisiydi. Ramazan'ın kardeşlerinden Yusuf, açımızdı. Bayram yemeklerimizi o yapardı. Şiş kebabin yanı sıra baharatlı çörekler yapar, cevizlerin ve kuru üzümün ayıklanmasında ona yardım ederdim. Vaktiyle Çar'ın veliahdı dağlarımızda gün geçirirken Yusuf ona da yemek yapmış, beğenisini kazanmıştı. Önemli saydığı bu olayı süsleyerek anlatmaktan zevk alır, ben de bıkmadan onu dinlerdim. Toprak işlerine ara verildiği günlerde Hadi de yemek pişirirdi. Çörek pişirmede olduğu gibi hinkalda da ustaydı. Hadi, kocası Ramazan ve kayınbiraderi Yusuf dışında daha kaç kişinin çiftlikte bulunduğunu bilmiyordum. Sayıları birkaç kişi daha fazla olabilirdi. Onlar bekkilimizi yapar, işlerimizi görür, tarlalar; toprağa, güneşe, yağmura ve rüzgâra emanet edilirdi.

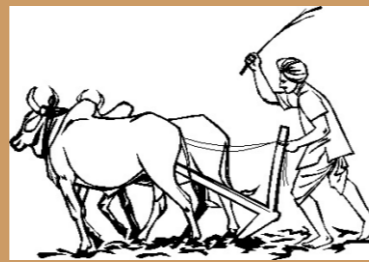
Halil Bek Musayasul

Ekin Toplayan Kadın

Tarladan Dönen Kadın

Çift Süren Adam

Yakın Coğrafyanın Kadim Sakinleri

ALBANYA

Millattan Önce 4. Asırda bugünkü Hazar Denzinin batı sahillerinde dik kayalıklar **Bakü**'den **Derbent**'e bir duvar gibi yükselir, denizden karaya çıkmak isteyenlere yol vermezdi. Ülkeler, denizler, akarsular, dağlar bugünkü adlarıyla değil, o çağlardaki adlarıyla **Albanya** (Dağıstan), **Atropetena** (Azerbaycan), **Kaspi** (Hazar), **Pont** (Karadeniz) vb. bilinirdi. O devirde Atropetena adlı siyasi oluşum, **Büyük Midiya** birliğinden ayrılmıştı. Bu ülke o günden sonra **Küçük Midiya** veya **Atropetana Midiyası** adıyla anılmaktadır.

Albanların adları Millattan Önce 4. Asırdan itibaren kayda alınmıştır. Önce Sasanilere, sonra Doğu Roma'ya, Araplara ve Hazar Türklerine tâbi olmuşlardır. En parlak dönemleri 7. Asrın ikinci yarısındaki **Cevanşir** dönemidir. Halkın İslamiyete geçişi ve Ermeni baskısıyla tarihten silinmişlerdir.

5. asrın ilk çeyreğinden itibaren 52 harfli alfabeyle sahiplerdi. 1948-1952 yıllarında Azerbaycan'ın **Mingeçevir** şehrinde Alban Kitabeleri bulunmuş, henüz okunamamıştır. Milattan sonra 54'te Hristiyanlığı ilk kabul eden topluluktur.313'te **Çar Umayr** tarafından bu inanç, devlet dini olarak kabul edilmiştir.Umayr, İran Şahı **2. Şapur**' un kız kardeşi **Asay** ile evlenmiştir.

Albanya'da yaşayan muhtelif dil ve lehçede konuşan 26 kabile (Buduç,Udin, Hapıt,Kryts, Cek, Alich, yergüç, Hınaluç vb) 5. Yüzyıldan itibaren tek dilde birleşmiş, 5. Yüzyıldan itibaren Kaspi denzinin batı sahillerinde tek dil konuşulmuştur. 7. Yüzyıldan itibaren Arap İslam orduları Kafkasya'da yalnızca Albanya sahasını işgal etmiş, bölgede daha sonraki yıllarda Lezgistan olarak toparlanan siyasi birlik Moğollar tarafından dağıtılmış, bunu Timur Devleti, Selçuklu Melikşah, Safevi- Osmanlı, Osmanlı- Rus çekişmeleri dönemleri izlemiştir.

ATROPETENA

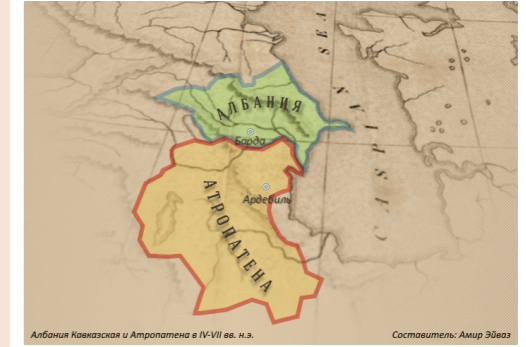
Dönemin coğrafyacısı **Romalı Strabon** eserinde Atropetena'nın adının ülkeyi Makedon istilasından kurtaran Atropat adlı kişiyle ilgili olduğunu vurgular. Coğrafyacı, Atropetena'nın arazisi çeşitli dönemlerde değişir, sabit değildir diye de ısrar eder. Milattan Önce 2. Asırda Yunan Tarihçisi **Polibi**, Atropetena'yı Midiya'dan **Pont** ve **Hirkan** (Azak olabilir **A.K.**)denizlerine doğru uzayan dağların ayırdığını belirtir. Strabon da **Bu ülke Ermenistan'ın doğusunda, Büyük Midiya'nın batısında ve her ikisinden de kuzeyde yer almaktaydı** diye açıklama getirir. Buna göre Atropetena güneyden Hirkan denizine ve Matina'nın sınırlarına yaklaşır.

Pilini, Atropetena'yı Ermenistan'dan Otena boyunca Aras nehri ayırır, iddiasında bulunur. Atropeta'nın kuzey doğusu **Kafkas Albanyası** idi, diye iddiasını sürdürür. Sonra şunları söyler: Milattan Önce 5 ile 1. Asırlar arasında Albanya'nın kapsamında olan **Kaspiana** daha sonra yani 2. Asırdan itibaren Atropetena'nın dâhilinde olmuştu. Atropetena kuzeyden Kaspi (bugünkü adıyla Hazar) denizi etrafında yaşayan Albanyalılarla sınırdaş idi.

Strabon, Atropetana'da **Spavta** adlı bir gölün bilindiğine dikkat çeker. (Bugünkü Savan gölü olabilir. **A.K.**) Romalı yazarlar Atropetena'nın şehirlerinden söz ederken Bu ülkenin yaz merkezi **Gazaka**, kış merkezi ise Romluların saldırı vakitlerinde Antoni tarafından kuşatılmış **Vera** veya **Fraspa** şehirleri idi, der. Açıklamalar bunlarla bitmez.**Devam edecek.**

Kaynaçka: **Kalankatlı Moses**

Azerbaycan Berde kalankatuk köyü

Antik Devirde Hazar

Albanya

Antik yazarlar Albanya topraklarından söz ederken Kür nehrinin adını kullanmışlardır. Bu yazarlardan biri olan **Plinin**, Albanların Kür Irmağı yakınlarındaki dağlarda ikamet ettiklerini, Kür'ün Albanya'dan geçerek denize döküldüğünü belirtir ve şöyle devam eder: Albanlarla Iberleri (Gürcü) birbirlerinden Alazan çayı ayırır. (Alazan yahut Okazan çayı Kür'ün kollarından biridir.) Roma coğrafyacısı Strabon, Albanların Iberler ile Kaspi denizi arasında yaşadıklarını vurgular. Kuzeyde sınır Kafkas Dağları, güneyde Ermenistan'dır. Antik yazarların kısa bilgileri açığa kavuşturuyor ki, kadim Alban kabilelerinin etnik temeli, Kür'ün iki yakasında yaşayanlardır. Yani kadim Albanların ülkesi coğrafik açıdan Doğu Kafkasya'dır. Strabon "Bu dağ iki deniz (Pont ve Kaspi) arasında yükseliyor; böylece Kafkaslar, güneyden Albanya ile İberya'yı (bugünkü Dağıstan ile Gürcistan'ı), kuzeyden Sarmatya ovalarını ayırıyor." der. Kafkasya'nın dağlık bölgeleri hiç de tamamiyle Albanya sınırlarına dahil değildir. Kafkaslar, aynı zamanda kuzeydeki yerler ile güneydekiler arasında dikilmiş bir duvardır. Strabon'un fiziki haritaları ile karşılaştırıldığında görüldüğü ki, Kafkas Albanyasının sınırları birçok zirve olan Büyük Kafkasların biraz kuzeyinden geçmektedir. Sıra dışı bir kar eksik olmayan zirvelerinden Şahdağ 4250, Bazardüzü 4480 metreye ulaşmaktadır. Kadim Alban kabilelerinin yaşadığı arazinin kuzey hudutları gibi, güney batı hudutlarının da neresi olduğu meselesi de çok önemlidir. Albanya'dan İberya'ya gitmek için kayaların yüzeyinde açılmış patikalardan, Alazan çayının sahilindeki bataklıklardan geçilmekteydi. Suyu kit olan dere tepeli Kambsena arazisi sonrası İberya' dan Albanya'ya dahil olunur. İberya, Albanya ve Ermenistan sınırlarının keşifliği Kambsena arazisinin adı kaynaklarda sık sık geçer.

iletişim : kimgazetesi.com

AYLIK BÜLTEN YAYIMI İÇİN HAZIRLANMIŞTIR. PARAYLA SATILMAZ.

KİM

KİM

HER DERDE DERMAN OLAN YER: AXTI -2-

MÜZENİN TARİHE REHBERLİĞİ

Axtı tarihi hakkında izlenim edinmek için ilk başta Şehir Müzesi'ni ziyaret etmek gerekir.

Lezgi medeniyetinin orijinalliğini ve Axtı'nın kadim vakitlerini gözler önüne seren 12 binden çok ürünü barındıran bu müze, Rusya federasyonunun en zengin teşhir merkezleri arasında yer alır. Buluntular Taş Devri' nden başlayarak günümüze kadar uzanan tarihsel dönemlerin farklı medeniyet tarzlarını yansıtır.

Birinci katta, reyon arazisinde elde edilmiş tarih öncesi hayvanların fosilleri, antik dönemin iş aletleri, sikkeler, çeşitli ilkel silahlar, süs eşyaları, el yazması kitaplar sunulmaktadır.

İkinci katta Axtı'ya şöhret kazandıran kişilerin, bu arada sporcuların portreleri, şahsi eşyaları, milli giyim örnekleri, ve diğer materyaller bulunur.

Müzenin düzeni, Axtı'yı yakından tanımanıza ve görecek gezilecek yerlerin yol haritasını belirlemenize yardımcı olacak. Örneğin bu yerlerden biri, müzede maketi sergilenen Axtı kalesidir.

1839'larda Çarlık Rusya'sı tarafından inşa ettirilen kale o dönemde inşa ettirilmiş bu tür yapıların en güneyinde olanıdır. Samur vadisinde imparatorluğun temel savunma istihkâmı olan bu kale güçlendirilmiş duvarlardan, kışla ve cephaneliklerden ibarettir.

1848'de Şeyh Şamil'in güçleri Axtılıların da yardımıyla bu kaleyi ele geçirmek istemiş, başa ramamışlardır. Sovyet devrinde de kaleden çeşitli amaçlar için yararlanılmıştır.

KÖPRÜLER

Axtı'da görülecek yerlerden biri de tarihi köprüdür. Belçikalı **Ciors**, İtalyan **Debernardi** tarafindan projesi çizilen bu köprünün inşası 1915'te tamamlanmıştır. Delicesine akan Axtı ırmağının üzerinde kurulan bu yapıdan hâlâ istifade edilmektedir. (**bkz. KİM Haziran Her Derde Derman Olan Yer:Foto 1**)

EBU MÜSLİM MESCİDİ

1300 yıl öncesinde Arap Komutan Ebu Müslim tarafından inşa edilen Cuma Mescidi, diğer tarihi eserlerden biridir. 19. Asırda restore edilen caminin kubbesinin parıltısı şehrin en uzak köşelerinden görülür. (**bkz. Bu sayı Foto 1**)

ZAMANA DİRENEN EVLER

Dar düdük Axtı sokaklarında dolaşırken her biri 200-300 yıllık geçmişe sahip olan evlerin, bir birini ayakta tuttuğu görülür. Bu evlerin bazıları kaderine terk edilmiş, bazılarında ise insanlar yaşıyor. Nehir boyu uzanan dik kayaların üzerindeki evler özellikle zamana direnmeleri ile dikkati çeker.

KELEZHEV DAĞI

Irmağın iki yakasına yerleşen şehrin toplu manzarasını seyretmek için Kelezhev Dağı'nın zirvesindeki Şarvili Sağlık Merkezine çıkmak gerekiyor. Buradan, reyonun camileri, köprüler, sokaklar, kale avcunuzun içindeymiş gibi gözükür.

FESTİVAL

Şarvili Bayramı her yıl yaz aylarında kutlanıyor. Sokaklar bayram boyunca rengârenktir. Dağistan'ın diğer yerlerinden ve Azerbaycan'dan gelenlerle şehrin kalabalığı artar. Konukları, şehrin girişinde milli giyimli oyuncular, raksçılar, keçeden yapılmış giysileri ile süvariler karşılar. Kutlamaların en anlamlı gösterisi dağa tırmanmadır. Rivayete göre halk kahramanı Şarvili'nin kılıcı buradadır. Bunun için 222 basamağı aşmak gerekir.

Aynı gün meydanlarda şarkılar ve danslar ifa edilir. Disk atma, kol ve minder güreşi, cambaz gösterileri sunulur.

İKLİM

İlık iklim, yılda 2553 saat güneş, temiz hava ve su bağıcılığı, bostancılığı geliştirmiştir. Deve kuşlarının varlığı, şaşırtıcı diğer bir durumdur. Tavus kuşu, İran tavuğu, sülün de görülür.

FEDERASYON

Axtı, Moğolların yıktığı ve güçlü siyasi birimlerden yoksun kalarak kendini bir türlü toparlaya madığı **Lezgistan Devleti**'nin **Dokuzpara Federasyonu** adıyla ayakta kalması ile de dikkati çeker.

Elimizdeki kaynaklar yeterli olduğunda bu konu daha da aydınlatılacaktır. SON

Axtı

Asaliyev 'in Tablosu

Sık sık el değiştirmelerin yaşandığı coğrafyada gelişme olur mu? Tabi ki hayır. İşte **Horasan** diye bilinen bölge bunlardan birdir. **Merv, Herat, Belh** ve **Nişabur** söz konusu sahanın en önemli şehirleridir.

Bunlardan Nişabur'un **Orta Çağ**'daki tarihin değinirsek bölgenin diğer yerleşim merkezlerinin durumunu tahmin etmek için kâhin olmak gerekmez. Bu şehir, hâlen **Tahran**'i **Meşhed**'e bağlayan yol üzerinde, 1210 metre yükseklikteki arazidedir. 231 nüfusuyla Orta Asya ve Hindistan'ı İran üzerinden Batıya, İran körfezini Harizm üzerinden Volga boylarına bağlayan tarihi doğu-batı ve güney-kuzey ticaret yolları üzerindedir.

Eskilere gidersek **Sasani, Emevi, Abbasi, Gazneli, Selçuklu, Harizmşah** iktidarlarının şehirde hükümrânlık kurduklarını görürüz. **Sultan Sencer**, Oğuzlarca tutsak alındıktan sonra şehrimiz yağmaya uğramış, **Harizmlilerle Gurlular** arasında birkaç kez el değiştirmiş, **Moğol** saldırılarından, depremlerden nasibini almış, **İlhanlı, Çağatay** saldırılarını yaşamış, Timurlu **Hüseyin Baykara** döneminde dirlik düzen, imar görmüş, her seferinde küllerinden yeniden doğmuştur.

DAĞISTAN'DA AVAR MİMARİSİ -4- KUTSAL KONUT

İslamiyetin etkisi Avarların 15. yüzyılın ikinci yarısında bu dine girişinden epey sonra duyulmaya başladı. Evin savunma işlevi giderek zayıfladı. Sanatsal amaçlar ve araçlar zamanla evin içinden dışına (cephesine) taşındı. Evin gözükmeyen girişinin yerini, kocaman bir kapı aldı. Evin bayrağı veya arması olan ana direk, değişip İslam dünyası ile bütünleşti.

Rus mimarisinin etkisi önemsizdi.

Köy manzarasında egemen olan en önemli bina türleri, yani askerî amaçlı ve surla çevrili yapılar neredeyse tümüyle yerle bir edilmişti. Artık, ne köyleri çevreleyen savunma duvarları ne de kaleler vardı. Tahkim edilmiş kulelerin büyük çoğunluğundan geriye hiçbir iz kalmamıştır. Yalnızca birkaçı yaşayabilmiştir, fakat bunların arasında üst kısmını koruyabilen yoktur.

Avar mimarisinde konutların dışındaki en ilginç yapılar, camilerdir. Özellikle çok seyrek olan minareli camiler. Bunlar köyün görünümüne canlılık verir. Ancak bunların ortaya çıkması, **dağlıların** mimarisini ciddi olarak değiştirmemiştir. Tersine, camilerin mimarisi yerel konutların tarzına bağlı kalmıştır. Örneğin, gereksiz ve anlamsız olmasına karşın büyüklüğü ve zenginliği ile vurgulanan merkezî direk ,yerel mimariden ödünç alınmıştır. Cami yalnızca daha büyük bir evdir.

DİĞER ESERLER

Hizmet yapıları olan köprüler, su değirmenleri, su kaynakları, hayvan barınakları, samanlıklar, hatta okullar ya Kafkas modeline uygun olarak ya da mütevazi konut tipine benzer yapılmıştır.

Kitapta çok değerli ve ilginç yapılar olan mezarlıklardaki oyma taştan yapılmış kabirlere yer verilmemiştir. Yazar, yazıtların anlamlandırılması bilimi konusunda yeterince bilgi sahibi değildir. Bu kitaptaki bilgiler daha önce yayımlanmamıştır. Avar ustaların ev ve köy yapımı konusundaki mesleki gelişmeleri, ele alınan her iki dönemde (Bağımsızlık ve Rusya yurttaşlığı dönemleri) tüm insanlığın mimarlık hazinesine dâhil edilecek değerde üstün sanatsal sonuçlar vermiş gözükmektedir. Bu gelişim özellikle şu başlıklar altında ele alınarak verilmiştir:

- 1.Ruhun maddesel gerekere tümüyle üstünlük sağladığı antik çağ
- 2.Rusya'nın Dağıstan bölgesinde geliştirilen **stilen özgünlüğü** ve **ortak beşerî karakteri**. Köy topluluğunun kendiliğinden ortaya çıkışı ve her zaman birlikte örtüşen bir

kolektifin imge birliği.

İç kısım, evin sanatsal imgesinin yaratılmasında ana araçtı. Kabuk, onu korudu ve sakladı. Onun içinde, ortasında ayak (ahşap direk) olan yük taşıyıcı iç duvar, ana rolü üstlendi, **sunak rolünü**. Onun önünde, ortada açık ateşli ocağın yer aldığı oturma bölümünün boşluğu ve köşede tuvalet yerine kullanılan delik. Hepsi bu kadar.

ERİŞİLMEZ SANATSAL DERİNLİK

Sanatsal düşünce, ortadaki **kutsal direkte** odaklanmıştır. Bu, onun görkemli büyüklüğünde, yürekliliğinde, dış hatlarının keskinliğinde ve arma özelliğindeki oymanın tasarımında, işaret dili ve metaforla ifade edilmiştir. Âdeta, **ailenin armasıdır**. Gelişmiş kompozisyonlarda, diğer duvar detaylarıyla desteklenen bu direk, **beşerî yüceliği** ve **kahramanlığı** öylesine besler ki, böyle bir tamlığa ve sanatsal derinliğe- Avrupa kırsal inşaatında daha sonraki dönemler dâhil- hiçbir zaman ve hiçbir yerde erişilmemiştir.

Rusya'ya bağlandıktan sonra değişen yalnızca evin sanatsal formu değildir. Evlerin avluları içeriden dışarıya taşınmıştır. Mimariye bu defa ölçü duygusu, saf mantık, planı meydana getiren bölümler arasındaki uygun ilişki ve oran ile zıtlıkların ustaca kullanımı egemen olur. Şimdilerde Dağıstan'da evin töreleri gerektirdiği için olmasa da ona duyulan ve korunan **genetik saygı**dan dolayı **dağlı**, kendi evini inşa ederken elinden gelenin en iyisini, hatta daha iyisini yapmaktadır. Ve şimdilerde, dağlıların mimarisi, öylesine anıtsal kompozisyon örnekleriyle doludur ki, onlara bakınca saraylara değil, yalnızca köy evlerini gördüğümüze inanamak güçtür.

SOVYETLERİN SUÇU

Artık dağlarda hemen hemen tüm antik anıtlar yok olmuştur. Bu anıtların geçmiş on yıllarda tahrip edilmelerinin nedenleri vardı. Bu nedenlerin önde geleni Sovyet bilimi idi. Tarihçiler ve etnograflar, **antik evi, bir mücevher olarak değil, geri kalmışlığın simgesi olarak** gördüler; karakterini kasıtlı olarak çarpıttılar ve yanlış tanıttılar. Böylece halkın geçmiş kültürüne olan saygısı unutturuldu. Onun yerine **geçmişten utanma duygusu** yerleştirildi.

Doğrusu antik evleri korumak son derece zordur. Kötü inşa edilmiş duvarlar, temeller ve özellikle toprak damlar. Günümüzde bunların korunmasını ve aslına uygun olarak güçlendirilmesini sağlayacak teknik araçlar yok. Köklü olarak yeniden yapılmadıkça bugünün yaşam gereksinimlerinin karşılanması için kullanılmaları da zordur. Anıtların tahribatı devam ediyor. Bu tür yazılar yayımlanırsa elde olanları korunması mümkün olacaktır. **SON**

Kafkasya Yazıları, sayı 5,

Terk Edilmiş Köy

Dağ Köyü